

УДК 349.4

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

**М.Я. ВАЩИШИН, кандидат юридичних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка¹**

Досліджено проблеми функціонування сучасного аграрного права України, запропоновано напрями вдосконалення правового регулювання аграрних відносин у сфері соціального розвитку села, аграрної інфраструктури, екологізації аграрного виробництва.

Аграрне право, соціальний розвиток села, аграрна інфраструктура, агроекологічні відносини.

Аграрне право України, що належить до наймолодших галузей у системі національного права, продовжує розвиватись і адаптуватись до сучасних соціально-економічних реалій. Представники аграрно-правової науки неодноразово висловлювали свої пропозиції стосовно вдосконалення правового регулювання відносин у аграрному секторі економіки та соціальній сфері села. Варто зазначити вагомий внесок Ц.В. Бичкової, В.М. Єрмоленка, В.В. Носіка, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, А.М. Статівки, Н.І. Титової, В.Ю. Уркевича, М.В. Шульги, В.В. Янчука, В.З. Янчука, котрі заклали науково-теоретичний фундамент аграрного права України. Однак не завжди аграрно-правова теорія і практика застосування норм аграрного права узгоджуються між собою. Важливою проблемою залишається спонтанність розвитку аграрного законодавства. Попри доволі активну правотворчу діяльність, спрямовану на формування спеціалізованих (моністичних) джерел аграрного права, український законодавець досі оминає своєю увагою окремі важливі аспекти аграрних відносин.

Сучасні тенденції розвитку науки аграрного права засвідчують необхідність переосмислення пріоритетів у правовому регулюванні аграрних відносин. Предмет аграрного права постійно змінюється. Цей процес є закономірним. Як зазначає М.В. Шульга, суспільні відносини як предмет правового регулювання будь-якої галузі права характеризуються динамічністю. Зміни у правовій регламентації суспільних відносин обумовлені не тільки розширенням чи звуженням кола, ускладненням змісту, а й внутрішньою трансформацією певних суспільних відносин [1, с. 25].

Якщо первинно предмет аграрного (сільськогосподарського) права становили земельні, майнові, трудові, організаційно-управлінські та інші суспільні відносини у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, що свідчило про комплексність аграрного права, то зараз норми

аграрного права регулюють різноманітні аграрні та тісно пов'язані з ними суспільні відносини, що характеризують аграрне право як самостійну галузь. До аграрних варто віднести відносини з виробництва сільськогосподарської продукції і забезпечення продовольчої безпеки держави, а тісно пов'язаними з ними є відносини обслуговування аграрного виробництва (аграрної інфраструктури) і сталого розвитку сільських територій.

В.В. Носік достатньо деталізовано визначив структуру предмета аграрно-правового регулювання (нормативного, договірної, інституційно-функціонального), виділивши у ньому внутрішні й зовнішні суспільні відносини. На особливу підтримку заслуговує запропонована ним структура зовнішніх аграрних суспільних відносин у сфері виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, виробництва та реалізації продукції рослинництва й тваринництва, надання виробничо-господарських та інших послуг сільськогосподарським товаровиробникам, фінансово-кредитної діяльності суб'єктів аграрного підприємництва, інноваційної діяльності учасників аграрного виробництва, сільськогосподарської дорадчої діяльності, державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, забезпечення соціального розвитку сільської поселенської мережі [2, с. 28].

В.І. Семчик зазначає, що наявний стан організації інфраструктури аграрного ринку не забезпечує ефективного сільськогосподарського виробництва та формування конкурентного середовища у аграрній сфері [3, с. 15]. Важливою сферою правового регулювання аграрних відносин повинна стати обслуговуюча сільськогосподарська кооперація за всіма її законодавчо визначеними напрямками (заготівля і збут, постачання, переробка й зберігання сільськогосподарської продукції, агросервісні та інші відносини) і зі всіма її практичними перевагами (налагодження тіснішої співпраці між сільськогосподарськими товаровиробниками, підвищення якості та конкурентоспроможності, здешевлення сільськогосподарської продукції).

Перспективним і надзвичайно актуальним напрямом правового регулювання відносин аграрної інфраструктури повинен стати лізинг сільськогосподарської техніки та обладнання, передумови до формування якого вже було закладено в Україні ще у 90-х роках, однак належного розвитку і законодавчого забезпечення він, на жаль, не отримав. Лізинг для сільського господарства України повинен стати ефективним інвестиційним механізмом оновлення основних засобів. На сьогодні лише 20 % лізингових компаній надають у лізинг сільськогосподарську техніку.

Лізингові відносини регулюються цивільним та господарським, що не дозволяє враховувати специфіку правового статусу сільськогосподарських товаровиробників, зокрема сезонний характер і підвищений ризик виробничої сільськогосподарської діяльності. Закон України «Про захист прав покупців сільськогосподарських машин» від 5 червня 2003 р. не поширюється на відносини лізингу сільськогосподарської техніки.

Неврегулювання відносин аграрного лізингу є прогалиною аграрного законодавства.

Розвиток аграрного сектора економіки держави нерозривно пов'язаний з розвитком соціальної інфраструктури на селі, а функціонування сільськогосподарських товаровиробників залежить від забезпечення працівників цих підприємств належними умовами праці та відпочинку, створення для них сприятливого, комфортного та гармонійного життєвого середовища.

Вперше в аграрно-правовій науці України комплексно і глибоко досліджено організаційно-правові проблеми соціального розвитку села А.М. Статівкою ще у 2007 році [4]. Проте саме правове забезпечення соціального розвитку села залишається найслабшим напрямом аграрно-правового впливу, незважаючи на достатньо сформовану нормативно-правову основу для регулювання відносин у цій сфері.

Досі декларативними залишаються ті норми аграрного права, адресовані громадянам, які працюють у аграрних галузях виробництва (тваринництві й рослинництві) та соціальній сфері села і проживають у сільській місцевості. Селяни повинні реально отримати сприятливі умови для задоволення своїх культурних та естетичних потреб, мати налагоджену комунальну і транспортну інфраструктуру, доступне медичне обслуговування, якісну освіту й рекреаційні можливості. Т.О. Коваленко звертає увагу на низьку ефективність нормативно-правових актів у сфері соціального розвитку села, оскільки визначені в них заходи, спрямовані на подолання кризового стану в соціальній сфері села, практично не мають відповідних механізмів реалізації [5, с. 85].

Законодавчі приписи стосовно державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та пріоритетного розвитку соціальної сфери села ігнорують на всіх рівнях виконавчої влади, посилаючись на відсутність бюджетних коштів, хоча ст. 5 Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» прямо передбачає, що розмір державних централізованих капіталовкладень, які спрямовуються на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери села та агропромислового комплексу, має становити не менше одного відсотка від вартості ВВП України [6].

П.Ф. Кулинич обґрунтовує думку про існування традиційних аграрних (виробничих) відносин і відносин соціально-екологічного характеру у рамках нового правового утворення – сільського права як комплексної галузі права правової системи України. Суспільні відносини, що виникають з приводу використання земель сільськогосподарського призначення як елемента агросфери, він розглядає як спеціальний вид виробничих і екологічних відносин з приводу землі, називаючи їх агроекологічними відносинами [7, с. 45]. Безперечно, у структурі аграрних правовідносин варто окремо виділяти й правовідносини у сфері охорони довкілля через охорону земель сільськогосподарського призначення як основного засобу сільськогосподарського виробництва, а також інших

природних ресурсів (надр, лісів, вод, атмосферного повітря, об'єктів тваринного та рослинного світу), на природний стан яких негативно впливає інтенсивне сільськогосподарське виробництво. Ефективним способом вдосконалення відносин у зазначеній сфері є екологізація норм аграрного права, котра має на меті не тільки забезпечення охорони довкілля, а й водночас переорієнтацію на органічне (біологічне) сільське господарство, правова основа якого в Україні вже поступово формується. Проблема надмірної розорюваності земель України може бути вирішена шляхом включення частини сільськогосподарських угідь як відновлюваних територій до складу національної екологічної мережі.

Останнім часом гостро дискутується проблема щодо ринку земель, зокрема земель сільськогосподарського призначення. Мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення вже кілька разів продовжували (зараз він діє до 1 січня 2016 р.). Необхідно створити сприятливі умови для того, щоб селянин не був заінтересований продавати свою земельну ділянку, а налагоджував власне виробництво. Важливо відродити селянські династії, щоб сини фермера здобували сільськогосподарську освіту і впроваджували передові аграрні технології в рослинництві й тваринництві. Правовими гарантіями стабільності і правонаступності фермерської діяльності повинні стати норми-заохочення, котрі спонукатимуть до продовження ведення фермерського господарства, а визначені Законом України «Про фермерське господарство» норми щодо державної підтримки осіб, які займаються фермерством, повинні неухильно дотримуватися.

Розвиток сучасного аграрного права має відбуватися з урахуванням сучасних соціальних викликів (катастрофічний стан соціальної сфери села та виродження сільських династій), економічних умов (переважання дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва й розбалансованість аграрної інфраструктури) та екологічних проблем (надмірна розореність сільськогосподарських земель та деградація ґрунтів, сумнівна якість сільськогосподарської продукції).

Основними недоліками аграрного права, які вимагають якнайшвидшого усунення, є наступні: декларативність норм-пільг у сфері соціального розвитку села та державної підтримки фермерських господарств, прогалини правового регулювання аграрного лізингу, відсутність аграрно-правових норм заохочувального характеру, недостатній рівень екологізації норм аграрного права, відсутність ефективного економіко-правового механізму охорони земель сільськогосподарського призначення, здатного забезпечити стійкість агроландшафтів.

Список літератури:

1. Шульга М.В. Еволюція предмету аграрного права України / М.В. Шульга // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: Матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила, В.І. Семчика. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2012. – 168 с. – С. 23–25.

2. Носік В.В. Предмет аграрно-правового регулювання в сучасних умовах: теоретичні аспекти / В.В. Носік // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: Матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила, В.І. Семчика. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2012. – 168 с. – С.26–28.

3. Статівка А.М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні / А.М. Статівка. – Х. : Право, 2007. – 208 с.

4. Проблеми розвитку аграрного та земельного права України : моногр. / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, В.М. Єрмоленко [та ін.]; за заг.ред. В.І. Семчика, П.Ф. Кулинич. – К. : Ред. журн. «Право України» ; Х. : Право, 2013. – 372 с.

5. Коваленко Т.О. Реформування аграрних відносин в Україні: соціально-правові проблеми / Т.О. Коваленко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006.– № 12. – С. 76–88.

6. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 15 травня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 32. – Ст. 453.

7. Кулинич П.Ф. До питання про розвиток предмета аграрного (сільського) права / П.Ф. Кулинич // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: Матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила, В.І. Семчика. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2012. – 168 с. – С. 43–46.

Исследованы проблемы функционирования современного аграрного права Украины, предложены пути совершенствования правового регулирования аграрных отношений в сфере социального развития села, аграрной инфраструктуры, экологизации аграрного производства.

Аграрное право, социальное развитие села, аграрная инфраструктура, агроэкологические отношения.

In the article the issues of functioning of modern agrarian law of Ukraine are researched, trends on the improvement of legal regulation of agrarian relations in the scope of social development of village, as well as agrarian infrastructure and greening of agrarian production are proposed.

Agrarian law, social development of village, agrarian infrastructure, agro-environmental relations.